

HRIBOVSKKE KMETIJE V POKRAJINSKI STRUKTURI

MEŽIŠKE DOLINE

Milan Natek*

IZVLEČEK

UDK 911.373(497.12 "Mežiška dolina")

Na osnovi zbranega gradiva za 430 hribovskih kmetij so prikazani nadmorska višina kmečkih domov, višine in strmina obdelovalne zemlje. Podana je velikost kmetij in razčlenjene so osnovne sestavine prebivalstva.

ABSTRACT

UDC 911.373(497.12 "Mežiška dolina")

MOUNTAIN FARMS IN THE REGIONAL-GEOGRAPHIC STRUCTURE OF THE MEŽA VALLEY (MEŽIŠKA DOLINA) NORTHERN PART OF ALPINE SLOVENIA

On the basis of the material gathered for 430 mountain farms the altitude above sea-level of the farmhouses, the altitude and inclination of the cultivated land are represented. Size of the land tenure is given and the basic structures of population analysed.

Uvod

Hribovske kmetije z vsemi svojimi geografskimi značilnostmi in posebnostmi imajo vidno vlogo in mesto v fiziognomskih in pokrajinskih sestavinah Mežiške doline. Kajti v njeni regionalno-geografski strukturi so zarisana vzajemna prepletanja vseh tistih temeljnih pokrajinskih prvin, ki so v posameznih obdobjih družbeno-gospodarskega razvoja usmerjale in vodile celostno preoblikovanje pokrajine. Hitrost in utrip vseh fiziognomskih pokrajinskih sprememb sta bila odvisna od moči in trajanja posameznih gospodarskih ukrepov kakor tudi od njihove zadostne uveljavitve in utrditve v posameznih slojih prebivalstva. Prav zato smemo v sleherni (tudi agrarni) pokrajini iskati pomen in vlogo tistih trajnih (t.j. naravnih) kakor tudi nestalnih in hitro spremenljivih (družbenih in gospodarskih) dejavnikov, ki so vodili in usmerjali sočasni utrip vsakdanjega življenja ter ga udejanjali v pokrajinski podobi (Ilešič, 1970, 10-14).

---

* Dipl.geog., strokovni svetnik, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 4/II.

Mežiška dolina je s svojimi naravnogeografskimi raznolikostmi, ki temeljijo v pestri sestavi kamninske zgradbe, pa v reliefni izoblikovanosti, višinski razčlenjenosti, podnebnih in rastnih prilikah in pogojih, nemalo prispevala k nastanku svojevrstne kulturne (agrarne) pokrajine. Vse njene samobitnosti, ki se kažejo v človekovih dejavnostih in njegovih naslonitvah na obstoječe domače proizvodne vire, so se lahko ohranjale samo dotlej, dokler je prevladovala samooskrbna in samozadostna usmerjenost kmetijskega gospodarstva. Hribovske kmetije v Pomežju so bile prej (v 18. in 19. stol) kot kjerkoli drugje v slovenskem predalpskem svetu pa tudi močnejše podvržene sorazmerno zgodnjim in neposrednim vplivom rudarsko-fužinarskih dejavnosti (Mohorič, 1954, Ilešič, 1970, 16). Obstoj dveh tako različnih gospodarskih dejavnosti, kakršne so predstavljali kmetijstvo z gozdarstvom in nastajajoče neagrarne panoge, je sprožil prvo temeljitejšo socialno in zaposlitveno razslojitev kmečkega prebivalstva. Vse najpomembnejše neagrarne dejavnosti, ki so se locirale v dnu glavne doline, in sicer ob močnejših virih vodnega pogona, so pričele vsrkavati domačo delovno silo, ki je je bilo na številnih kmetijah na pretek. Čim bolj so se razvijale, širile in socialno utrjevale neagrarne dejavnosti, tem bolj je postajal njihov obstoj in razcvet ali zastoj odvisen od gospodarskih in političnih razmer, ki so urejale in sooblikovale ozemlje celotne države (Medved, 1967).

V današnjih geografskih značilnostih hribovskih kmetij v Mežiški dolini so neovrgljivo zarisane vzajemnosti med njenimi naravnimi in družbeno-gospodarskimi sestavinami.

V prispevku bom opozoril le na nekaj najosnovnejših geografskih značilnosti hribovskih kmetij v Mežiški dolini. Ta spoznanja slonijo na podatkih, ki so bili zbrani za 430 kmečkih gospodinjstev, in jih po sprejeti metodologiji geografskega preučevanja lahko uvrščamo med hribovske kmetije (Meze, 1980). Pri preučevanju hribovskih kmetij pride bolj kot kjerkoli drugje do očitne veljave in prednosti kompleksna regionalno-geografska metoda (prim., Ilešič, 1983, 54). Kajti le-ta odstira, opredeljuje in vrednoti prenekatere vzajemnosti med naravnimi in socialno-gospo-

darskimi sestavinami geografskega okolja. Ob tem spoznavamo prevladajoče pokrajinske oblike, v katerih odsevajo funkcije gospodarskih usmeritev posameznih območij v določenih presekih ali obdobjih.

Razporeditev kmečkih domov po nadmorski višini

Naravnogeografske razmere in pogoji so med tistimi, ki so nemalo prispevali k pokrajinski oziroma regionalni razporeditvi in razmestitvi kmetij v Mežiški dolini. Ozka aluvialna ravnina ob Meži in njenih pritokih ni bila primerna za poselitev večjega števila kmečkih domov in njihovega zemljišča. Pozna srednjeveška kolonizacija, ki je zajela predvsem hribovski svet v zgornjem Pomežju (Kos, 1955, 202, Melik, 1954, 104 in 114, Ilešić, 1970, 12, ZAP, 1970, 78), se je naslonila na naravno ugodnejša območja. S trebljenjem gozdov so nastale krčevine kmetijskega zemljišča na prisojnih in manj strmih pobočjih pa na slemenih in uravninah. Poučna je razporeditev in razmestitev kmetij v zgornjem Pomežju (npr. Bistra, Javorje, Koprivna, Ludranski Vrh, Jazbina, prim. tudi Natek, 1986, 28). Na tem območju prevladujejo tipične hribovske kmetije alpskega tipa (velika posest z obsežnimi gozdovi, celoletna paša na skupnih ali zasebnih planinah, gojenje predvsem jarih žitnih posevkov itd.).

Tudi v spodnjem delu Mežiške doline (prim. Gams, 1959, 16, 17), kjer so neagrarne dejavnosti domala že v celoti pregnale kmetijstvo iz dolinske ravnice na višji obrobni svet, se je ohranilo kmetijstvo z izbranimi proizvodnimi usmeritvami v zaledju industrijskih središč. Glavnina tamkajšnjih kmetij zavzema prisojna in položnejša pobočja po gričevju, brdinju in hribovju. Izredno goste so kmetije v neposrednem zaledju neagrarnih središč. Zato je njihova posest nadpovprečno razdrobljena.

Tabela 1. Osnovne značilnosti hribovskih kmetij v Mežiški dolini

Višinski pas	Število kmetij	Povprečna nadmorska višina doma (m)	Višina sklenjenega kmetijskega zemljišča spodnji rob (m)	zgornji rob (m)	Povprečna strmina kmetijske površine (stopinje)	Povprečna velikost kmetije (ha)
do 500 m	9	483	433	502	18,2	10,95
500 - 599 m	113	549	496	578	14,0	21,64
600 - 699 m	118	647	583	675	15,2	22,89
700 - 799 m	76	733	669	776	16,6	28,99
800 - 899 m	40	847	766	888	17,8	34,64
900 - 999 m	41	946	864	994	18,9	42,85
1000 - 1099 m	19	1040	954	1095	19,8	61,24
1100 - 1199 m	7	1130	1039	1198	18,0	84,29
1200 m in več	7	1266	1186	1325	23,4	65,58
Skupaj	430	715	650	752	16,2	29,78

Domovi kmetij, ki so socialno in gospodarsko osrčje sleherne domačije, stoje v povprečni nadmorski višini 715 m. Najvišje segajo v Koprivni (1062 m), Topli (1009 m), Jazbini pod Uršljo goro (995 m), na Ludranškem Vrhju (947 m), v Bistri (942 m) in Javorju (914 m). Naravno je, da nadmorska višina hribovskih domov pojema po dolini navzdol, kakor se tudi zmanjšuje od obrobnega hribovitega sveta preko brdinja in gričevja k osredju dolinskega dna. Z večanjem nadmorske višine se naglo zmanjšuje število kmetij. Do 700 m nadmorske višine (=nmv) je bilo 56 % hribovskih kmetij v Mežiški dolini, v pasu med 700 in 900 m, kjer niso več pridelovali koruze, ali pa je bil njen pridelek zelo tvegan, je stalo 27 % kmetij, v predelih med 900 in 1100 m pa je gospodarilo 14 % kmetij, nad to višino je stalo še 14 ali 3,2 % obravnavanih domov. Takšna višinska razporeditev kmetij je v skladu z naravnimi pogoji kmetovanja. Z naraščanjem nmv naglo slabijo naravni pogoji za kmetijstvo. Krajšo vegetacijsko dobo je mogoče nadoknaditi z večjo osončenostjo (t.j. strmino) obdelovalne zemlje. Že od nekdanj imajo (najvišje) hribovske kmetije več zemlje kot druge, s čemer je bilo mogoče nadoknaditi pičlejši pridelek na enoto površine. Obsežnejša površina in krajša vegetacijska doba sta terjali, da so imele hribovske kmetije veliko število za delo sposobnega prebivalstva.

Različna geološko-petrografska sestava in izoblikovanost površja dajejo svojevstveno podobo posameznim predelom Mežiške doline. Navedene sestavine so bile odločilne pri nastanku prsti, uveljavitvi mikroklimatskih razmer in vegetacijskih pogojev. Na tej osnovi moremo Mežiško dolino razdeliti v tri karakteristična območja, ki si slede od Olševe (1929 m) proti zahodnemu Pohorju v naslednjem zaporedju: a) koprivensko-javorski predel, b) osrednji karavanški predel in c) strojansko-hotuljsko območje (gl. Medved, 1967, 22). Odsev naravnih prilik se neposredno kaže v višinski razporeditvi kmečkih domov. Kmečki domovi v koprivensko-javorskem predelu (65 kmetij ali 15 %) so na povprečni nmv 960 m, v osrednjem karavanškem predelu med Peco in Uršljo goro (43 kmetij ali 10 %) stoje 791 m, v strojansko-hotuljskem območju, kjer je 322 kmetij (t.j. 75 %) pa so v višini 656 m.

Spodnja in zgornja meja sklenjenega obdelovalnega zemljišča

Za hribovske kmetije v Mežiški dolini je značilno, da stoje njihovi domovi po 14 m nad višino aritmetične sredine obdelovalne zemlje. Izračuni kažejo, da so kmečki domovi v vseh stometrskih višinskih pasovih v povprečju od 10 m (v pasu 700 - 799 in nad 1200 m) do 20 m (v predelu med 800 in 899 m) nad aritmetično sredino sklenjenega kmetijskega sveta. Spodnji rob obdelovalne zemlje je v povprečni višini 650 m, zgornji na 752 m. Višinski ali relativni razpon obdelovalne zemlje znaša v povprečju 102 m. Z naraščajočo nadomorsko lego kmetij se večja relativni razpon med spodnjim in zgornjim robom obdelovalne zemlje, in sicer vse do višine 1200 m. Najvišje kmetije (nad 1200 m) obdelujejo svojo zemljo v povprečnem višinskem razponu 139 m, enako kot domačije v pasu med 1000 in 1099 m. Pregled po naseljih je pokazal, da so imeli največji višinski razpon obdelovalnega zemljišča kmetije v Topli (273 m), Jazbini (193 m) na Uršlji Gori (159 m), v Platu (161 m), Žerjavu (145 m), na Strojni (137 m), v Javorju in na Lešah (po 135 m). Omembe vredne so te razlike med posameznimi pokrajinskimi enotami. Pri domačijah v osrednjem karavanškem predlu je največja in znaša 141 m, v koprivenško-javorskem 115 m in v strojansko-hotuljskem območju 94 m.

Relativni višinski razpon med obema skrajnima robovoma obdelovalne zemlje je pomembno pokrajinsko določilo. Le-ta je prvenstveno odvisen od velikosti posesti in strmine kmetijskih površin. V tem pokazatelju, ki je bil pomembnejši v preteklosti - v času polikulturalnega kmetijstva - kot danes, je zarisana prenekatera geografska zakonitost s področja mikroklimatskih, pedogeografskih, rastnovegetacijskih in pridelovalno - proizvodnih pogojev. Čim večji je višinski razpon med robovoma obdelovalne zemlje, tem večji je tudi prometni upor, ki povečuje proizvodne stroške. Obstoječe višinske razlike so v času polikulturalnega poljedeljstva nemalo vplivale na etažno razporeditev različnih njivskih posevkov.

Strmina ali nagnjenost obdelovalne zemlje

Znatne so razlike v strmini (ali naklonu) obdelovalnih površin med posameznimi predeli. Kmetije v koprivenske-javorskem predelu imajo najbolj strma zemljišča ($19,6^{\circ}$), v drugih dveh območjih so obdelovalne površine nekoliko bolj uravnane (osrednji karavanški predel $15,3^{\circ}$, strojansko-hotuljski predel $15,8^{\circ}$).

Zelo strme so njive, travniki in pašniki pri domačijah do 500 m nmv, kjer znaša povprečni naklon njihovega zemljišča $18,2^{\circ}$. Med drugim spoznamo, da z nadmorsko višino domov narašča strmina kmetijskih zemljišč. V tem pogledu je izjema sedem kmetij v pasu med 1100 in 1200 m, ki imajo obdelovalno zemljo s povprečnim naklonom 18° (gl. tabelo 1).

Pregled po naseljih odkriva podrobnejše razločke med posameznimi predeli Mežiške doline. Najbolj strmo zemljo imajo kmetije v Žerjavu ($23,6^{\circ}$), Koprivni ($23,3^{\circ}$), na Strojni ($20,1^{\circ}$), Črneški Gori ($19,9^{\circ}$), Koroškem Selovcu ($19,8^{\circ}$), v Jazbini ($19,8^{\circ}$), Javorju ($19,6^{\circ}$), Topli ($19,2^{\circ}$) itd. V vseh navedenih naseljih so zemljišča že prestrma za sodobne oblike poljedeljstva. Strokovnjaki namreč menijo, da so površine z naklonom okrog 20° že na skrajni zgornji meji uporabnosti za pašnokošni sistem in da so primernejše za trajne pašnike (Meze, 1980, 147).

V šestih naseljih so imele kmetije povprečno strmino obdelovalne zemlje pod 12° (Preški Vrh $8,8^{\circ}$, Podgora $9,3^{\circ}$, Pristava $9,4^{\circ}$, Podkraj $10,3^{\circ}$, Sele $11,4^{\circ}$ in Dolga Brda $11,5^{\circ}$). Te površine je mogoče uporabljati v najrazličnejše namene mehaniziranega poljedeljstva (Meze, 1980, 147).

Strmina obdelovalne zemlje je odvisna od nešteti naravnih dejavnikov, kakor tudi od človekovih posegov v pokrajino. Že v preteklosti je bila strmejša in od domov oddaljena zemlja namenjena travnatim površinam. Z naglo deagrarizacijo hribovskih območij, ki je pospešila razkroj samozadostnega in samozadostnega kmetijstva, se je v temeljih spremenila izraba in namembnost kmetijskih površin. V zadnjih dveh desetletjih in

pol so se skrčile njivske površine za več kot 60 %. Večina njiv je spremenjena v travnike. Niso redki primeri, ko so najbolj strme travnike in pašnike pogozdili na račun novih krčevin v gozdu, ki pa so na položnejšem površju in jih je mogoče strojno obdelovati.

Različna nagnjenost kmetijskega zemljišča ni samo pomembna fiziognomska prvina in pokrajinska sestavina, temveč predstavlja svojevrstno, najpogosteje naravno oviro v kmetijski proizvodnji. Z različnimi načini obdelovanja strmih kmetijskih površin je sprožil človek zemeljske usade, pospešil je erozijo prsti. Spodnji, nižji deli ornih površin so ponavadi rodovitnejši in odpornejši proti sušam kot zgornji, višje ležeči ogoni njiv in travnikov. Krčenje gozdov, vsakoletno trebljenje krčevin in obdelovanje polj je prispevalo k nastanku svojevrstne razbrazdanosti obdelovalnih pobočij. Na ta način so nastale kulturne in orne terase, ki jih domačini imenujejo "robi". Zgornji deli njiv, ki jih prekriva le tanka in pusta plast prepereline, navzgor prehajajo v značilne odore (prim. tudi Medved, 1961, 146 - 147).

Velikost kmetij

Zemljiška posest je pomembna sestavina gospodarske trdnosti domačije. V njej so osredotočeni in udejanjeni osnovni naravni dejavniki, pa zgodovinsko-razvojne, socialne in gospodarske značilnosti posameznega območja in širših predelov. V današnji zemljiški posesti, ki je nasledek celotnega družbenega in gospodarskega razvoja pokrajine od srednjega veka dalje, odkrivamo tudi preostanke preteklih družbeno-gospodarskih obdobj. Vsako izmed njih je vtisnilo zemljiško-posestnim odnosom svojstvene poteze in mnoge izmed njih se dedujejo iz obdobja v obdobje. Tudi zato je postala zemljiška posest kot katalizator okolja pomembna pokrajinska in regionalna prvina, ki je s svojimi značilnimi potezami zarisana v globalni strukturi pokrajinske fiziognomije.

Povprečna velikost hribovskih kmetij v Mežiški dolini je znašala 29,8 ha. Najobsežnejše kmetije so bile v koprivensko-javorskem območju (52,7 ha); skoraj za petino za njimi zaostajajo domačije v osrednjem karavanškem

predelu (44,3 ha), še manjše pa so bile v strojansko-hotuljskem območju (23,2 ha).

Velikost kmetij po naseljih je različna. Za več kot eno tretjino nad povprečjem so kmetije v devetih naseljih. Največ zemlje imajo domačini v Topli (107,6 ha). Več kot 45 ha zaostajajo za njimi domačije v Bistri (62,3 ha), Koprivni (61,3 ha), na Pristavi (58,5 ha), v Platu (52,7 ha), na Ludranskem Vrhju (52,7 ha) itd. Skratka, najmogočnejše kmetije so v zgornjem Pomežju in neposredno v naseljih pod Uršljo goro (1700 m). Velikost kmetij se zmanjšuje po Mežiški dolini navzdol, kakor tudi od njenega obrobnega razvodnega hribovja k dolinskemu osredju.

Velikost kmetij je neposredno odvisna od nadmorske višine domov. Z večanjem višine domov se povečuje površina njihove zemljiške posesti (prim. tabela 1). Izjema v tej zaporednosti so le najvišje kmetije, ki zaostajajo za posestjo pod njimi (t.j. v pasu med 1100 in 1199 m) za dobro petino. V nakazanem večanju velikosti posestev, in sicer z nadmorsko višino, se ne kažejo samo naravne prilike, ki so že ob kolonizaciji ter v kasnejših obdobjih pogojevale obsežnejše domačije v višjem hribovju in gorovju kot na njegovem obrobju ali gričevju, temveč vrsta socialno-gospodarskih sprememb, ki so vplivale med drugim tudi na propad in drobljenje kmetij. Podoba je, da so bili družbeno-gospodarski dejavniki, ki so razkrajali kmetije in spreminjali njihovo socialno podobo, močnejši v neposrednem zaledju neagrarnih središč, kot pa v oddaljenih, slabo dostopnih in zatišnih hribovskih predelih.

Prebivalstvo na hribovskih kmetijah

Tudi danes, ko so hribovske kmetije že močno mehanizirane, je prebivalstvo med najodločilnejšimi dejavniki proizvodne usmerjenosti in gospodarske trdnosti domačij. Na 430 hribovskih kmetijah Mežiške doline je živel 2.160 ljudi (v letih 1985/86), med katerimi je bilo 49,5 % žensk. Na 10 domačij je prišlo povprečno po 50 ljudi. Največ ljudi na kmetijo je bilo v strojansko-hotuljskem območju (5,1 oseb), najmanj, in sicer 48 ljudi na 10 gospodarstev v naseljih koprivensko-javorskem predelu.

Tabela 2: Prebivalstvo po hribovskih kmetijah v Mežiški dolini in njihova razporeditev po višinskih pasovih (stanje 1985/86)

Višinski pas	Prebivalstvo		Zaposleni izven kmetij		Zaposleni doma na kmetiji		Kmetije brez kmetov	Število ljudi na kmetijo
	skupaj	ženske	skupaj	ženske	skupaj	ženske		
do 500 m	41	23	13	4	10	8	-	4,56
500 - 599 m	599	306	164	57	190	120	4	5,30
600 - 699 m	582	290	155	40	181	119	2	4,98
700 - 799 m	372	176	88	21	131	86	3	4,90
800 - 899 m	197	92	43	5	73	43	1	4,93
900 - 999 m	206	105	37	10	79	48	3	5,03
1000 - 1099 m	99	45	16	4	42	22	1	5,21
1100 - 1199 m	34	19	2	-	13	6	-	4,86
1200 m in več	30	14	1	-	13	8	-	4,29
Skupaj	2.160	1.070	519	141	732	460	24	5,04

Na kmetijah v osrednjem karavanškem območju je živelo po 5 ljudi.

V šestih naseljih, od katerih sta dva v koprivensko-javorskem predelu, a ostalih pet v strojansko-hotuljskem območju, je živelo po 6 ljudi in več na kmetiji. Največ ljudi so imele domačije na Belšaku (6,4) in v Kotu (6,2), v drugih štirih naseljih (Dolga Brda, Poljana, Pristava in Stražišče) je bilo po 6 ljudi na kmetiji.

Najmanj ljudi so imele kmetije v naseljih Žerjav (3), Brdinje in Podkraj (po 4,1 osebe), Jamnica (4,2) in Koprivna (4,3). Ta naselja so bila razkrojena po vseh treh mikroregijah.

Podrobnejši pregled je pokazal, da so imele kmetije v 20 naseljih več ljudi, kot je znašal povpreček za Mežiško dolino in v 21 naseljih so imela kmečka gospodarstva podpovprečno število ljudi na gospodinjstvo.

Pri razporeditvi števila ljudi na kmetijo, in sicer z vidika nadmorske lege njihovih domov, ni bilo mogoče zaznati kakršnekoli splošnejše utemeljenosti. Tudi spolna sestava prebivalstva po kmetijah se spreminja z višino domov in tudi pri tem ne moremo slediti kakršnekoli tesnejši korelaciji.

Na hribovskih domačijah je bilo med aktivnim prebivalstvom, to je med ljudmi v starosti od 16 do 65. leta, kar 41,5 % zaposlenih v neagrarnih dejavnostih. Najvišji delež nekmečkih zaposlencev je bil v naseljih strojansko-hotuljskega območja (79 %), v drugih dveh mikroregijah pa že manj kot ena tretjina aktivnega prebivalstva (koprivensko-javorski predel 33,1 %, osrednje karavanško območje 31,7 %).

V 11 naseljih je bila polovica in več aktivnega prebivalstva, ki je živelo na kmetijah, zaposlena v neagrarnih panogah. Med njimi so najbolj izstopala: Koroški Selovec (65 %), Breznica (62 %), Črneška Gora (61 %), Zagrad (59 %), Lom (56 %), Stražišče (55 %) itd.

Delež v neagrarnih dejavnostih zaposlenih pojema z nadmorsko višino domov. Kmetije v pasu med 500 in 700 m imajo 46 % zaposlenih izven kmetijstva, domovi v nmv nad 1100 m pa le eno desetino svojega aktivnega življa. Z nadmorsko višino domov naglo usiha delež žensk, ki so zaposlene v nekmetijskih panogah. V zarisanih potezah deagrariziranosti prebivalstva po kmetijah, in sicer v različnih višinskih pasovih, se kažejo regionalno-geografske sestavine Mežiške doline (oddaljenost in dostopnost do industrijskih središč, velikost posesti, število ljudi na kmetijo, njihova starostna in socialna sestava itd.).

V zrcalni sliki deagrariziranosti se kaže aktivno kmečko prebivalstvo. Pri tem je treba poudariti: z večanjem nadmorske višine domov se povečuje število kmečkih ljudi na kmetijo, in sicer do višine 1100 m, višje ležeče kmetije imajo v povprečju le po 1,86 za delo sposobnih ljudi, to je toliko, kot domačije med 800 in 900 m. Druga pomembnejša ugotovitev je ta, da med aktivnim kmečkim prebivalstvom prevladujejo ženske. Čim nižje so kmetije, tem višji je delež ženske kmečke delovne sile. V tem pogledu so izjema domačije v območju med 1100 in 1200 m, kjer je bilo med 13 kmetovalci samo 6 žensk.

Danes je obstoj in napredek kmetij bolj kot kdajkoli v preteklosti odvisen od kmečkih žena. Spremenjene družbene, socialne in gospodarske razmere so prevalile na žensko poleg vsakodnevnih skrbi za družino in gospodinjstvo, še znaten del skrbi za uspevanje kmetije.

V procesu nagle deagrarizacije ostaja čedalje več kmetij brez ustrezne kmečke delovne sile. V letu 1985/86 je bilo 24 domačij brez kmetov: njihovi lastniki so delali v nekmetijstvu, ali pa so že ostareli in niso mogli več zadovoljivo vzdrževati svojih domov in ne obdelovati zemlje. Največ domačij brez aktivnim kmetov je bilo v pasu med 600 in 700 m; med najvišjimi (nad 1100 m) takih primerov nismo odkrili.

Sklep

Pregled nekaterih značilnih in temeljnih sestavin hribovskih kmetij je opozoril na oblikovanje njihove socialne in gospodarske funkcije, ki se kaže v utripu vsakdanjega življenja v pokrajini. V sestavinah geografskega okolja spoznavamo in vrednotimo tiste odločujoče činitelje, ki so preoblikovali kulturno pokrajino skozi stoletja. Njih učinek se kaže v posameznih pokrajinskih oblikah, kakor tudi v celotni pokrajinski fiziognomiji.

Hribovske kmetije s svojstveno geografsko lego in razširjenostjo ter s samosvojimi oblikami proizvodnje so tista aktivna preobrazbena komponenta, ki vzdržuje in spreminja kulturno pokrajino skozi posamezna obdobja. Prebivalstvo hribovskih območij je izredno razpršeno. Zato je zanje značilna redka obljudenost. Kmečki domovi so tista jedra, na katera so osredotočena posamezna gospodinjstva. Njihova vzdrževalno-proizvodna in preobrazbena moč je odvisna od demografskih, socialnih in gospodarskih sestavin. Hribovska domačija z značilno razdelitvijo zemlje v zaprte ali samotne in odprte celke (Ilešič, 1950, 85-86) je naša najmanjša in prostorsko osamljena socialna in proizvodna celica, ki pa čedalje hitreje izgublja svojo nekdanjo samostojnost in pokrajinsko veljavnost. To pospešujejo in omogočajo današnje prometnice in deagrarizacijski proces. Obenem pa so hribovske domačije naš pomemben proizvodni potencial, bodisi na področju pridelave hrane, bodisi na področju gozdnega gospodarstva. In prav s tem bogatijo in pestrijo naše celotno gospodarstvo.

Vlogo in pomen hribovskih kmetij v pokrajini je treba vrednoti še z enega vidika. Na njihovih domovih živi precejšen del deagrariziranega prebivalstva, ki je večinoma zaposleno v bližnjih dolinskih središčih. S tem so dolinska naselja in tamkajšnje okolje razbremenjeni prenekaterih vsakdanjih težav, ki jih prinaša in povzroča hitra koncentracija prebivalstva (npr. pomanjkanje stanovanj in njihova ustrezna komunalna in infrastrukturna opremljenost, pomanjkanje objektov družbenega standarda itd.).

Obenem pa nekmečka delovna sila, ki stanuje na kmetijah, izven svoje-
ga delovnega časa tudi pomaga pri kmečkih opravilih. V neredkih pri-
merih pomagajo zaposleni s svojim zaslužkom opremljati domačije s
sodobno kmetijsko mehanizacijo. Podoba je, da mešana kmečka gospodar-
stva hitreje napredujejo in spreminjajo svojo proizvodnjo kot pa čisti
kmetje. To jim omogočajo deloma dohodki zaposlenih, deloma pa tudi
številčnejši delovni kontingent, ki živi na njihovih kmetijah.

Literatura:

- Gams, I., 1959, Pohorsko Podravje. Razvoj kulturne pokrajine. Ljub-
ljana.
- Ilešič, S., 1950, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Ljubljana.
- Ilešič, S., 1970, Vloga koroške regije v slovenskem prostoru. Jugo-
vzhodna Koroška. Ljubljana, s. 9-25.
- Ilešič, S., 1983, Specijalizacija i reintegracija u savremenoj geografiji,
Zbornik XI. kongresa geografa SFRJ, Titograd, s. 51-56.
- Kos, M., 1955, Zgodovina Slovencev. Od naselitve do petnajstega stolet-
ja, Ljubljana.
- Medved, J., 1961, Problematika gorskih kmetij ob primeru Tople. Geo-
grafski vestnik XXXIII, Ljubljana, s. 137-152.
- Medved, J., 1967, Mežiška dolina. Socialnogeografski razvoj zadnjih
100 let. Ljubljana.
- Melik, A., 1954, Slovenski alpski svet. Ljubljana.
- Meze, D., 1980, Osnovne smernice za geografsko proučevanje hribovskih
kmetij na Slovenskem. Geografski vestnik LII, Ljubljana, s. 145-154.
- Mohorič, 1954, Industrializacija Mežiške doline. Maribor.
- Natek, M., 1986, Prebivalstvo hribovskih kmetij v zgornjem Pomežju
leta 1985 in njihova razporeditev po višinskih pasovih. Geografski
vestnik LVIII, Ljubljana, s. 27-41.
- ZAP, 1970, = Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek, Agrarno gospodar-
stvo, Ljubljana.

MOUNTAIN FARMS IN THE REGIONAL-GEOGRAPHIC STRUCTURE OF THE MEŽA VALLEY (MEŽIŠKA DOLINA) - NORTHERN PART OF ALPI- NE SLOVENIA

The Meža valley is situated between the Savinja Alps and the western
part of the Pohorje mountains. The river Meža with its numerous tri-
butaries drains off the following regional units: the Koprivna-Javorje
valley, the East Karavanke Mountains with Peca (2126 m) and Uršlja gora

(1700 m), the Mežica-Kotlje valley, and the central Alpine Strojna (Strojna 1055 m) and the Selovec mountains (Grubarjev vrh 885 m). This region, which is composed of various rocks (metamorphic sediments, crystalline and slaty rocks, Mesozoic limestones, dolomites, slates and sandstones, Tertiary sediments, and so on), gets from 1000 to 1450 mm of precipitation per year, 75 % of it in the period of vegetation. The mountain farms in this region are among the highest located farms in Slovenia.

430 of the mountain farms have been investigated, which are to be found in 41 settlements. Their homes are situated at the altitude above sea-level from 488 to 1324 m. The average altitude of the farmhouses is 715 m. The cultivated land of the farms under consideration is to be found at the average altitude between 650 and 752 m. The average inclination of the cultivated land is 16.2° . The inclination of the cultivated land increases with the growth of the altitude of the farms (Cf. Table 1).

The average size of the farm is 29.8 ha, 64,3 % of it occupy forests. The land tenure increases with the altitude of the farms, and that to the altitude of 1200 m, after which it decreases for 22 % (Cf. Table 1).

In the years 1985/86 there were on the 430 mountain farms 2.160 inhabitants, 1.251 or 58 % of them were active. 519 people were employed in non-agricultural activities, 141 or 27 % of them were women. The number and a share of non-agricultural workers decrease with the growth of the altitude of the farms. On the farms worked 732 people, 460 or 62,8 % of them were women. Parallel to the growth of the altitude of the farmhouses the number of agricultural population per farm increases (Cf. Table 2). In the Meža valley 24 of the mountain farms were destitute of the agricultural labour force.